

Formy stadialne i zjawiskowe

dr Alicja Limburska

FORMY STADIALNE

czyli etapy realizacji znamion typu czynu zabronionego

DOKONANIE



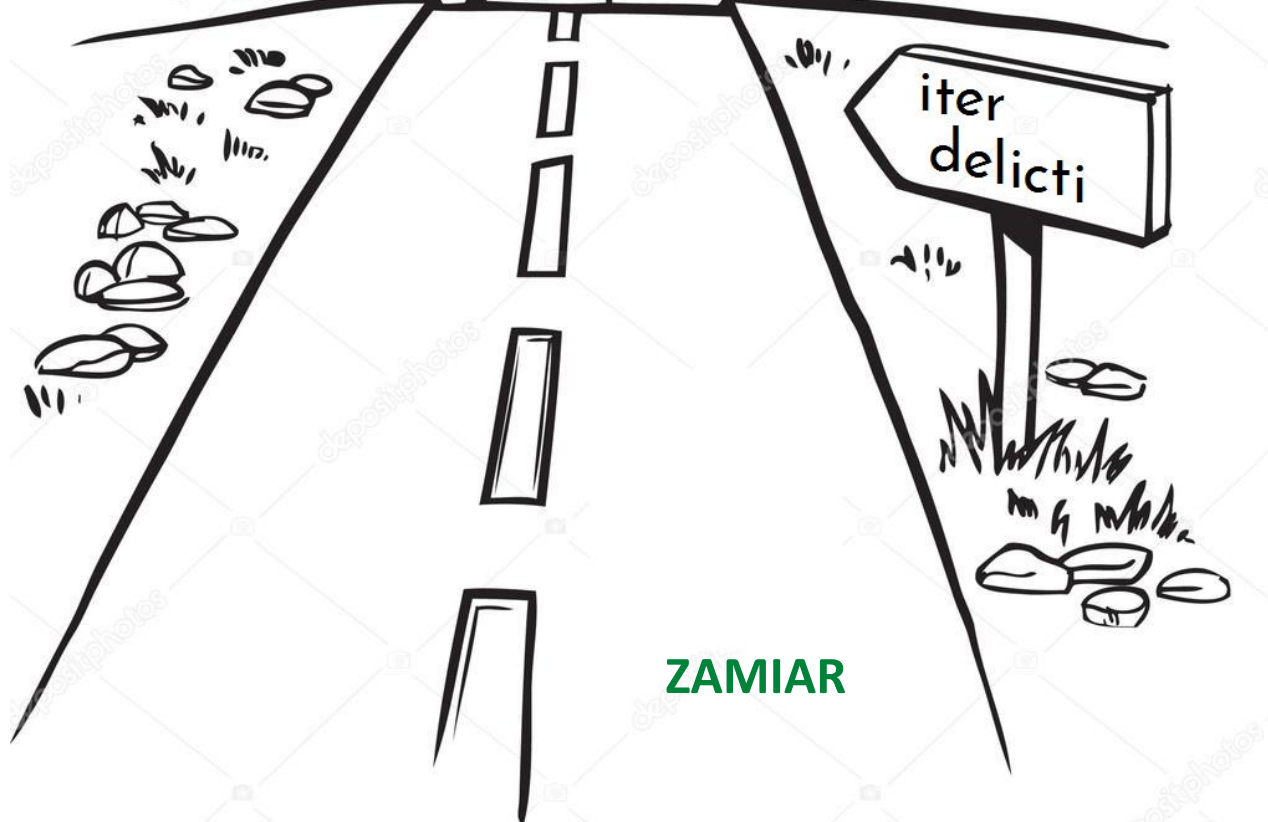
USIŁOWANIE



PRZYGOTOWANIE



ZAMIAR



1. ZAMIAR

Zamiar dokonania czynu zabronionego, który nie został jeszcze uzewnętrzniony i nie przerodził się co najmniej w przygotowanie, zawsze pozostaje bezkarny → *cogitationis poenam nemo patitur*

Samo powzięcie zamiaru popełnienia przestępstwa **nigdy nie stanowi czynu zabronionego!**

2. PRZYGOTOWANIE

art. 16 par. 1 k.k. Przygotowanie zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania.

ELEMENTY:

1. uzewnętrznione zachowanie sprawcy
2. czynności sprawcy mają stworzyć warunki do usiłowania dokonania czynu zabronionego
3. cel w postaci popełnienia czynu zabronionego
4. zachowanie sprawcy nie zmierza bezpośrednio do dokonania czynu zabronionego

ZNAMIEŃ PODMIOTOWE:


- sprawca musi działać w celu popełnienia konkretnego czynu zabronionego (a nie jakiegokolwiek czy nieustalonego)
- wyłącznie w zamiarze bezpośrednim!!

ZNAMIEŃ PRZEDMIOTOWE:

- stworzenie warunków, które obiektywnie ułatwiają dokonanie czynu zabronionego

KARALNOŚĆ PRZYGOTOWANIA

karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi



albo istnieje przepis, zgodnie z którym ten, kto czyni przygotowania do konkretnego przestępstwa podlega karze (np. art. 310 par. 4 k.k.)

albo przewidziano osobny typ czynu zabronionego, którego istotą jest przygotowanie do dokonania innego typu czynu (np. art. 130 par. 3 k.k.)

BEZKARNOŚĆ PRZYGOTOWANIA (czynny żal)

art. 17 § 1. k.k. Nie podlega karze za przygotowanie, kto **dobrowolnie od niego odstąpił**, w szczególności zniszczył przygotowane środki lub zapobiegł skorzystaniu z nich w przyszłości;

w razie wejścia w porozumienie z inną osobą w celu popełnienia czynu zabronionego, **nie podlega karze ten, kto nadto podjął istotne starania zmierzające do zapobieżenia dokonaniu.**

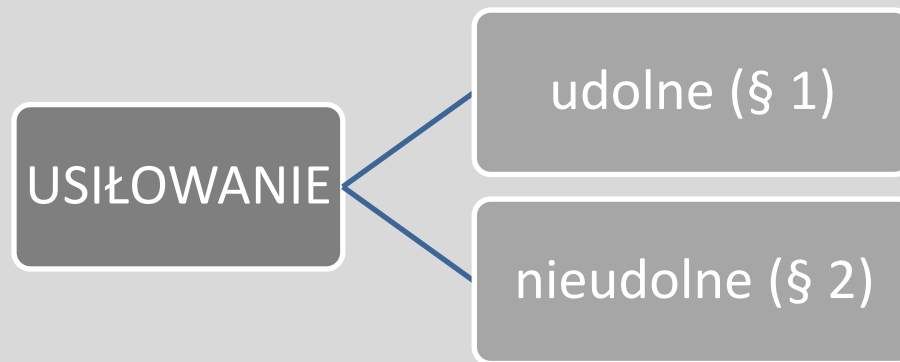
- ! DOBROWOLNOŚĆ ODSTĄPIENIA → sprawca ma świadomość możliwości kontynuowania czynności przygotowawczych i stworzenia warunków dla usiłowania, a mimo to w sposób niewymuszony porzuca przygotowanie

Karalność przygotowania **ustaje** w momencie przejścia sprawcy do usiłowania. Jeżeli sprawca nie podlega karze za usiłowanie z uwagi na czynny żal (art. 15), **karalność przygotowania nie odżywa!**

3. USIŁOWANIE

Art. 13. § 1. Odpowiada za usiłowanie, kto w zamiarze popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem bezpośrednio zmierza do jego dokonania, które jednak nie następuje.

§ 2. Usiłowanie zachodzi także wtedy, gdy sprawca nie uświadamia sobie, że dokonanie jest niemożliwe ze względu na brak przedmiotu nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego lub ze względu na użycie środka nie nadającego się do popełnienia czynu zabronionego.



Usiłowanie jest karalne w odniesieniu do każdego typu czynu zabronionego!

Usiłowanie jako forma stadialna odnosi się do wszystkich form zjawiskowych popełnienia czynu zabronionego – zarówno sprawczych i niesprawczych.

np. można usiłować popełnienie czynu w sprawstwie kierowniczym albo można usiłować podżegać do popełnienia czynu zabronionego

Kodeks karny zrównuje karalność za usiłowanie z karalnością za dokonanie (art. 14 par. 1 k.k.). Sprawcy, który usiłował, grozi zatem kara w takich samych granicach, jak za dokonanie. Trzeba jednak pamiętać, że czynu zaledwie usiłowany cechuje się niższą społeczną szkodliwością, a więc w praktyce wymierza się za nie kary niższe niż za dokonanie.

Dodatkowo możliwe nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpienie od jej wymierzenia.

USIŁOWANIE UDOLNE

Uzasadnienie karalności usiłowania udolnego:

- realne zagrożenie dla dobra prawnego
- zamiar nakierowany na dokonanie czynu zabronionego

ZNAMIONA

- 1) zamiar popełnienia czynu zabronionego (bezpośredni lub ewentualny)
- 2) bezpośrednio zmierzanie do dokonania czynu zabronionego
- 3) brak dokonania

Ad. 1 – **ZAMIAR**

- zamiar popełnienia konkretnego typu czynu
- bezpośredni lub ewentualny

→ nie jest możliwe usiłowanie czynów nieumyślnych!

Ad. 2 – **BEZPOŚREDNIE ZMIERZANIE DO DOKONANIA**

- znamię odnoszące się do stanu zaawansowania realizacji czynu
- rozgranicza etap przygotowania od usiłowania
- sprawca swoim zachowaniem uzewnętrznia jednoznacznie zamiar popełnienia konkretnego typu czynu zabronionego
- zachowanie sprawcy stanowi zgodnie z jego planem ostatnie ogniwo przed przystąpieniem do realizacji znamion typu czynu zabronionego

Ad. 3 – BRAK DOKONANIA

- nie następuje realizacja wszystkich znamion typu czynu
- **usiłowanie ukończone** – sprawca wykonał wszystkie czynności, które miały prowadzić do dokonania czynu zabronionego, a jednak skutek nie nastąpił
(np. sprawca, chcąc zabić człowieka, naciska na spust, jednak nie trafia)
- **usiłowanie nieukończone** – sprawca nie wykonał wszystkich czynności niezbędnych do dokonania
(np. sprawca usiłuje ukraść samochód, ale nie udaje mu się silnika i zostaje zatrzymany przez właściciela)

USIŁOWANIE NIEUDOLNE

Sprawca bezpośrednio zmierza do dokonania czynu zabronionego, jednak nie jest świadom tego (a więc pozostaje w błędzie), że w danym kontekście sytuacyjnym jego dokonanie nie jest możliwe, a to ze względu na:

- **brak przedmiotu** nadającego się do popełnienia na nim czynu zabronionego
(np. sprawca strzela z zamiarem zabójstwa do stracha na wróble, myśląc, że jest to jego sąsiad, który wszedł w szkodę)
- użycie **środka nienadającego** się do popełnienia czynu zabronionego
(np. podanie komuś witaminy C w przekonaniu, że jest to trucizna)

Usiłowanie nieudolne nie zachodzi w przypadku rażącego błędu sprawcy co do praw przyrody lub wiary w zabobony.

W przypadku usiłowania nieudolnego mamy do czynienia z brakiem realnego niebezpieczeństwa dla dobra prawnego – wszakże do dokonania już od początku w sposób obiektywny nie może dojść.

Możliwe uzasadnienia karalności usiłowania nieudolnego:

1. ujemnie wartościowany zamiar sprawcy
2. zachowania tego typu co do zasady stwarzają zagrożenie dla dóbr prawnych
3. atak na porządek społeczno-prawny
4. niebezpieczeństwo w tym przypadku tkwi w sprawcy a nie w jego czynie
5. potrzebne dla ochrony porządku publicznego

BEZKARNOŚĆ USIŁOWANIA (czynny żal)

Art. 15 § 1. Nie podlega karze za usiłowanie, kto dobrowolnie odstąpił od dokonania lub zapobiegł skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego.

§ 2. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w stosunku do sprawcy, który dobrowolnie starał się zapobiec skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego.

- a) usiłowanie nieukończone → wystarczy dobrowolne zaniechanie dalszej akcji przestępczej
- b) usiłowanie ukończone → konieczne dobrowolne zapobiegnięcie skutkowi stanowiącemu znamię czynu zabronionego

Dobrowolność odstąpienia – gdy sprawca ma świadomość istniejącej możliwości kontynuowania bezpośredniego zmierzania do dokonania czynu zabronionego, ale nie ma już zamiaru jego dokonania

Dobrowolność zapobiegnięcia skutkowi – sprawca ma świadomość istniejącej możliwości dopuszczenia do nastąpienia skutku, ale chce, aby ten skutek nie nastąpił

UWAGA → o dobrowolności decydują czynniki wewnętrzne a nie zewnętrzne wobec sprawcy

Ponadto, w przypadku przestępnego współdziałania, dla skuteczności czynnego żalu konieczne jest dobrowolne zapobiegnięcie dokonaniu czynu zabronionego!!

Art.. 23 k.k. § 1. Nie podlega karze współdziałający, który dobrowolnie zapobiegł dokonaniu czynu zabronionego.

§ 2. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w stosunku do współdziałającego, który dobrowolnie starał się zapobiec dokonaniu czynu zabronionego.

4. DOKONANIE

dokonanie czynu zabronionego = realizacja wszystkich znamion
czynu zabronionego

Ale uwaga - to, że sprawca zrealizował wszystkie (przedmiotowe i podmiotowe) znamiona czynu zabronionego, nie jest jednoznaczne z tym, że popełnił przestępstwo!! Dokonanie czynu zabronionego nie równa się popełnienie przestępstwa.

Czyn zabroniony jest to czyn odpowiadający ustawowym znamionom. Ażeby mógł on zostać uznany za przestępstwo muszą być spełnione dodatkowe wymogi (bezprawność, wina, społeczna szkodliwość).

FORMY ZJAWISKOWE

czyli podmiotowe warianty popełnienia czynu zabronionego,
formy przestępnego współdziałania

Formy sprawcze:

a) formy wykonawcze

- sprawstwo pojedyncze
- współsprawstwo

b) formy niewykonawcze

- sprawstwo kierownicze
- sprawstwo polecające

Formy niesprawcze:

- pomocnictwo
- podżeganie

WSPÓŁDZIAŁANIE W POPEŁNIENIU PRZESTĘPSTWA

- przepisy typizujące zazwyczaj sformułowane są w sposób zakładający ich popełnienie przez jedną osobę
- czasami współdziałanie z innymi osobami stanowi znamię kwalifikujące (art. 197 par. 3 pkt 1 k.k.)
- w praktyce przestępstwa bardzo często popełniane są w konfiguracjach wieloosobowych – czasami przyjmujących nawet postać przestępczości zorganizowanej

Art. 18 k.k.

§ 1. Odpowiada za **sprawstwo** nie tylko ten, kto wykonuje czyn zabroniony sam albo wspólnie i w porozumieniu z inną osobą, ale także ten, kto kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę lub wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie takiego czynu.

§ 2. Odpowiada za **podżeganie**, kto chcąc, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, nakłania ją do tego.

§ 3. Odpowiada za **pomocnictwo**, kto w zamiarze, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji; odpowiada za pomocnictwo także ten, kto wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zaniechaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie.

Formy sprawcze

1. SPRAWSTWO POJEDYNCZE

Sytuacja, w której zachowanie jednego sprawcy samodzielnie realizuje wszystkie znamiona typu czynu zabronionego.

2. WSPÓŁSPRAWSTWO

Sytuacja, w której wykonanie czynu zabronionego następuje wspólnie i w porozumieniu przez co najmniej dwie osoby.

WSPÓLNIE (element przedmiotowy) → zachowania współsprawców oceniane łącznie realizują znamiona typu czynu zabronionego

a) koncepcja formalno-objektywna współsprawstwa – wspólna realizacja znamion ma miejsce tylko wtedy, gdy każdy ze współdziałających swoim zachowaniem zrealizował choć fragment znamienia czynnościowego

b) koncepcja materialno-objektywna – wspólne popełnienie czynu ma miejsce również wtedy, gdy zachowanie sprawcy jest koniecznym warunkiem czy znacznym ułatwieniem dla podjęcia przez inną osobę zachowania bezpośrednio realizującego znamiona typu czynu zabronionego (decydująca treść zawartego porozumienia oraz przekonanie współdziałających osób)

POROZUMIENIE (element podmiotowy) → wzajemna akceptacja wspólnej realizacji znamion typu czynu zabronionego, często obejmujące plan działania i podział ról

- może być pisemne, ustne, a nawet dorozumiane
- następuje najpóźniej w momencie przystąpienia do realizacji znamion typu (w trakcie realizacji, jeśli dołącza się nowa osoba)
- brak porozumienia wyklucza przyjęcie konstrukcji współsprawstwa
- treść porozumienia wyznacza granicę odpowiedzialności za wspólne wykonanie czynu → elementy zachowania sprawcy wykraczające poza zakres porozumienia stanowią **eksces**
- odpowiedzialność za eksces ponosi tylko ten sprawca, który się go dopuścił

UWAGA!

Możliwe jest współsprawcze popełnienie zarówno czynów **umyślnych**, jak i **nieumyślnych**.

W przypadku czynów nieumyślnych porozumieniem objęte jest wspólne podjęcie zachowania stanowiącego naruszenie reguł ostrożności.

np. dwaj kardiochirurdzy, którzy zapoznali się z dokumentacją pacjenta jedynie w sposób pobieżny, postanowili zastosować standardową procedurę zabiegową, podczas gdy stan pacjenta wymagał specjalnego postępowania → wspólne i w porozumieniu nieumyślne spowodowanie śmierci pacjenta

KAZUS 1

Janek, Marek i Olek postanowili włamać się do sklepu i wynieść tyle butelek z napojami wysokowymi, ile będą w stanie udźwignąć. Ustalili jednocześnie, że poproszą swojego kolegę, Piotrka, aby stał na czatach na rogu ulicy. Jeżeli ktoś się znajdzie się w pobliżu, Piotrek miał wydać z siebie dźwięk podobny do sowy.

Chłopcy zgodnie z umową kolejnej nocy przeszli do realizacji planu. Piotrek stanął na rogu ulic i bacznie obserwował otoczenie. Janek – najsilniejszy z całego towarzystwa – wybił okno w sklepie, zapalił papierosa i czekał, aż koledzy wyniosą towar w torbach na siłownię. Marek i Olek uwinęli się sprawnie i kiedy Piotrek w pewnym momencie zahukał jak sowa, cała czwórka uciekła z miejsca zdarzenia.

Określ formę zjawiskową czynu każdego ze współdziałających.

KAZUS 2

Witek z Bogdanem postanowili włamać się wieczorem do mieszkania swojej sąsiadki, która była już w słusznym wieku. Ustalili, że Witek przytrzyma kobietę, natomiast Bogdan miał zająć się zlokalizowaniem miejsca, w którym trzyma emeryturę. Mężczyźni wyważyli drzwi i Witek od razu udał się w stronę salonu, w którym zgodnie z przewidywaniem znajdowała się sąsiadka.

- A) Szybko powalił ją na ziemię i trzymał w żelaznym uścisku. Kobieta nie wrywała się, ale zaczęła głośno krzyczeć. Spanikowany Witek złapał poduszkę i przycisnął ją do twarzy kobiety, aby ją uciszyć. W tym czasie jego kolega prowadził poszukiwania w sypialni i nie wiedział, co dzieje się w drugim pokoju. Po chwili przerażony Witek zorientował się, że kobieta się nie rusza.
- B) Kobieta akurat siedziała przy kolacji i na widok mężczyzny złapała duży nóż. Witek wyciągnął scyzoryk i ruszył w jej stronę. Zadał kilka ciosów i kobieta upadła na ziemię bez życia. Bogdan, szybko podbiegł do kobiety, żeby ją przytrzymać i pomóc koledze.

3. SPRAWSTWO KIEROWNICZE

Sytuacja, w której osoba (sprawca kierowniczy) kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę bądź osoby (sprawców bezpośrednich).

Kierowanie wykonaniem czynu zabronionego oznacza **faktyczne panowanie nad realizacją czynu przez inne osoby** – to sprawca kierowniczy **na bieżąco** decyduje o rozpoczęciu prowadzeniu, zmianie oraz przerwaniu akcji przestępczej.

Zachowanie sprawcy kierowniczego może samo w sobie realizować jakieś znamiona czynu zabronionego albo nie realizować żadnego. Ów element „kierowania” pozwala na rozciągnięcie pojęcia sprawstwa na osobę, która fizycznie nie zrealizowała (pełni) znamion.

Sprawca kierowniczy odpowiada tylko za zachowania sprawców bezpośrednich, które pokrywają się z treścią jego poleceń. Wykroczenie sprawcy bezpośredniego poza treść poleceń traktujemy jako **eksces**.

Możliwe jest sprawstwo kierownicze zarówno przestępstw umyślnych, jak i nieumyślnych. Przy czynach nieumyślnych decyzje sprawcy kierowniczego będą sprowadzały się do poleceń podjęcia zachowań naruszających reguły ostrożności przy braku zamiaru popełnienia przestępstwa. Sprawca kierowniczy musi mieć przy tym być świadomy swojej kierowniczej roli.

4. SPRAWSTWO POLECAJĄCE

Sytuacja, w której osoba (sprawca polecający), wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie czynu zabronionego.

1) **stosunek zależności** pomiędzy sprawcą polecającym a bezpośrednim w czasie polecenia:

- podległość służbowa
- stosunek pracy
- związek emocjonalny
- groźba
- jakiegokolwiek inne uzależnienie faktyczne

2) **polecenie**

- w jakiegokolwiek formie
- jego treścią musi być popełnienie czynu zabronionego przez inną osobę
- kategoryczne

Istotą sprawstwa polecającego jest wykorzystanie przez sprawcę polecającego stosunku zależności na potrzeby polecenia komuś wykonania czynu zabronionego.

Sprawca polecający różni się od kierowniczego tym, że nie ma pełnego władztwa nad sprawcą bezpośrednim w trakcie realizacji czynu, ani nie może kontrolować przebiegu akcji przestępczej. Rola sprawcy polecającego sprowadza się wyłącznie do zainicjowania procesu, który ma doprowadzić do dokonania czynu zabronionego przez sprawcę bezpośredniego.

Możliwe jest sprawstwo polecające zarówno przestępstw umyślnych, jak i nieumyślnych. W przypadku nieumyślnych treść polecenia dotyczy podjęcia zachowania naruszającego reguły ostrożności bez jednoczesnego zamiaru popełnienia przestępstwa. W takim przypadku sprawca polecający musi mieć świadomość wydania tego rodzaju polecenia oraz istnienia i wykorzystania stosunku zależności.

Odpowiedzialność za sprawcze formy współdziałania

1) Kwalifikacja:

- przy sprawstwie pojedynczym – wybrany przepis części szczególnej
- przy współsprawstwie, sprawstwie kierowniczym/polecającym – np. 148 par i k.k. w zw. z art. 18 par. 1 k.k

2) Moment dokonania:

- formy niewykowacze czerpią swój sens z czynu popełnianego przez sprawcę bezpośredniego
- przyjmuje się, że sprawca niewykonawczy dokonuje czynu zabronionego **w momencie, gdy swego czynu dokonuje sprawca bezpośredni**
- gdy sprawca bezpośredni jedynie usiłował dokonania czynu, sprawca niewykonawczy odpowiada jedynie za usiłowanie

3. Strona podmiotowa

- każdy sprawca działa w granicach swojej umyślności bądź nieumyślności
- przykładowo, że czyn sprawcy kierowniczego/polecającego może być umyślny a czyn sprawcy bezpośredniego nieumyślny

4. Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych

- uwaga na treść art. 21 k.k.!

Formy niesprawcze

UWAGI OGÓLNE

Podżeganie lub pomocnictwo do popełnienia konkretnego czynu zabronionego stanowi **odrębny typ czynu** zabronionego *sui generis*.

Podżeganie czy pomocnictwo może odnosić się do jakiegokolwiek typu czynu zabronionego zawartego w przepisach karnych – **umyślnego bądź nieumyślnego**.

Możliwe jest podżeganie czy pomocnictwo popełnione w formie sprawstwa, współsprawstwa, sprawstwa kierowniczego lub polecającego.

Do podżegania czy pomocnictwa **można odnieść formy stadialne** – np. możliwe jest usiłowanie podżegania do pomocnictwa do zabójstwa.

Za podżeganie bądź pomocnictwo grozi **kara w granicach przewidzianych za dokonanie** czynu, do którego popełnienia sprawca podżega bądź pomaga.

1. PODŻEGANIE

Za podżeganie odpowiada ten, kto chcąc, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, nakłania ją do tego.

- nakłanianie musi odnosić się do popełnienia konkretnego typu czynu zabronionego
- tylko w **zamiarze bezpośrednim** („kto chcąc”)
- tylko poprzez działanie
- konieczne jest nakłanianie konkretnej osoby bądź osób
- można nakłaniać do przestępstw umyślnych i nieumyślnych
- nakłanianie to np. perswazja, groźba, polecenie, prośba, zachęta

Podżeganie – przestępstwo skutkowe czy bezskutkowe?

Przyjmuje się, że podżeganie ma charakter skutkowy, a **za skutek uznaje się wywołanie u osoby nakłanianej zamiaru** dokonania czynu zabronionego.

Dla dokonania podżegania nie jest zatem konieczne, żeby sprawca bezpośredni w ogóle przystąpił do popełnienia czynu zabronionego – wystarczy, żeby powziął on taki zamiar.

Z drugiej strony dla dokonania podżegania **nie wystarczy samo nakłanianie** – konieczne jest NAKŁONIE.

2. POMOCNICTWO

Za pomocnictwo odpowiada ten, kto w zamiarze, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie.

PROBLEM: Jak odróżnić pomocnictwo od współsprawstwa w koncepcji materialno-objektywnej?

Jest to wyjątkowo trudne i możliwe jedynie na gruncie konkretnych spraw.

Przyjmuje się, że w przypadku współsprawstwa ułatwienie popełnienia czynu zabronionego jest tak istotne, że ma niemal charakter warunku *sine qua non* jego dokonania. Ponadto kryterium rozróżniającym może być element subiektywny, a zatem przekonanie sprawcy.

Cechy pomocnictwa:

- w **zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym** („kto w zamiarze”)
- możliwe jest pomocnictwo przez **zaniechanie** (jeżeli osoba wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zachowaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie)
- ułatwienie popełnienia czynu zabronionego – obiektywne zwiększenie prawdopodobieństwa jego dokonania, lub zmniejszenie ryzyka z tym związanego
- przykłady pomocy: dostarczenie narzędzia, środka przewozu, udzielenie rady, informacji, utwierdzenie w zamiarze popełnienia przestępstwa (tzw. pomoc psychiczna)
- pomocnictwo ma **charakter skutkowy** – jest dokonane wtedy, gdy faktycznie dochodzi do ułatwienia popełnienia czynu zabronionego
- odpowiedzialność pomocnika nie jest w żaden sposób uzależniona od zachowań czy odpowiedzialności bezpośredniego sprawcy